

KOMMENTAR PÅ SVENAEUS, *DET NATURLIGA*

Fredrik Svenaeus bok *Det naturliga: En kritik av queerteorin, transhumanismen och det digitala livet* börjar och slutar med kroppen. Svenaeus tar avstamp i och vänder sig mot en väletablerad uppfattning om kroppen som ett nödvändigt ont som inte är något annat än besvär och som förhindrar själens och tankens verksamhet. Han slår snabbt fast att den uråldriga kampen mot kroppen också är ”en strid mot naturen” (2019, s. 8), en strid han menar pågår med stor kraft i samtida diskussioner inom samhällsvetenskap och humaniora, och han vill ta sig an ”projektet att definiera och försvara det naturliga som argument och livsideal” där begreppet kan förstås ”både som en hänvisning till vår kroppsliga natur och som en form av inre kompass att orientera med” (2019, s. 9). Boken är ett försök att nå fram till kroppen som en naturlig kärna i människolivet, en natur som inte kan reduceras till kultur, och att lyfta fram, som Svenaeus skriver, ”det stycke natur som utgör utgångspunkten för all mänsklig kultur” (2019, s. 162).

Svenaeus är förstas inte ensam om eller först med att tala om kroppen i termer av natur, men medan argumentet att kroppen är grundläggande i mänsklig existens, precis som i hans tidigare arbete, är välgrundat och övertygande, framstår idén om kroppen som ett ”stycke natur” som relativt vag och outvecklad. Samtidigt som Svenaeus lyfter fram en förståelse av det naturliga som omfattar aspekter av vad som i en dualistisk struktur traditionellt hänförs till såväl natur som kultur, verkar han ändå relativt okritiskt närma sig rent biologiska förklaringsmodeller för till exempel kön och sexualitet (2019, s. 24–25). Svenaeus artikulerar sitt försvar av det naturliga mot bakgrund av vad han ser som en samtida naturlighetskritik, ett ifrågasättande och förnekande av att det skulle finnas någon ”natur att falla tillbaka på när vi söker efter människans essens” (2019, s. 14). Som undertiteln av hans bok avslöjar riktar sig en del av hans kritik mot queerteori och det är till den kritiken jag vill vända mig här. Svenaeus är tydlig med att det inte är queer som livsstil han har invändningar mot utan att det är queerteorins själva filosofi han vill skärskåda (2019, s. 31). Dock är det verkligen ingen djuplodande granskning som ligger till grund för hans hårda kritik, tvärtom

framstår Svenaeus som anmärkningsvärt dåligt påläst i queerteoretisk tanketradition. Referenserna är påfallande få och svepande och han går inte i någon egentlig närkamp med några queerteoretiska texter eller argument, vilket gör det i princip omöjligt att avgöra vilken queerteori eller vilka queerteoretiska texter det är han vill skärskåda.

Svenaeus invändningar mot queerteori tycks rikta sig främst mot tanken att identitet är performativt iscensatt och han lyfter här fram Judith Butler som den "mest inflytelserika filosofen i den performativa synen på identitet i samtida så kallad queerteori" (2019, s. 169, not 3). Utan mer specifik hänvisning till Butler än hennes namn, hävdar Svenaeus att "[m]anus och regi i livets skådespel", enligt queerteoretiker som Butler, är "utbytbara och revolter kan iscensättas genom att förändra de roller som vi tilldelats" (2019, s. 14). Han hänvisar vidare till "dragshowen där våra förväntningar om manligt och kvinnligt osäkras genom att könsrollerna ställs på ända" som ett "föredömligt exempel" på hur vi, enligt queerteorin, kan "göra motstånd genom att vägra följa gängse manus och regi" och "inte bara spela *med* utan också *mot* kulturens dominerande normer" (2019, s. 14). Svenaeus slår även fast att queerteoretiker håller "inte bara transpersoner utan också androgynyter, personer som klär sig och betar sig på ett sätt som ligger mittemellan könen eller är både och" som föredömen (2019, s. 32). Här hade det givetvis varit på sin plats att hänvisa till några queerteoretiska källor som hade kunnat belägga om och på vilka sätt någon upphöjs till just föredöme, men istället för queerteoretiska referenser, lyfter Svenaeus i notapparaten fram David Bowies scenpersonlighet Ziggy Stardust som "en ikonisk illustration av den androgyna identiteten" (2019, s. 173, not 39).

Att Judith Butlers texter om den performativa konstitutionen av kön och genus har haft stor betydelse för queerteori har Svenaeus helt rätt i; de har också en central plats i samtida feministisk teori och genusforskning i bredare bemärkelse. Att performativitet ska förstås i termer av rollspel där vi kan välja vilka roller vi vill ta och hur vi iscensätter livets skådespel är dock inte alls så uppenbart som Svenaeus får det att framstå. Tvärtom liknar en sådan tolkning istället vad Butler själv identifierar som en "bad reading" av performativitet (Kotz 1992, s. 83; jfr Butler 1993, s. x-xi). I en intervju med Liz Kotz, ett par år efter publiceringen av *Gender Trouble* (1990), säger hon:

[Den dåliga tolkningen] lyder ungefär så här: Jag kan gå upp på morgonen, titta i min garderob, och bestämma mig för vilket genus jag vill vara

idag. Jag kan ta ut ett klädesplagg och ändra mitt genus: fixa till det, för att redan samma kväll ändra det igen och bli någon helt annan, så att genus framstår som ett slags handelsvara, och att omfatta ett genus som ett slags konsumerism. (Kotz 1992, s. 83, reds. övers.)

Den här ”dåliga tolkningen”, som tycks gå i linje med den förståelse av performativitet Svenaeus lyfter fram och kritiserar, är inte bara ett exempel på hur kön och genus kommodifieras och blir till en ”vara”, utan begreppsliggör också identitet och subjektet i alltigenom voluntaristiska termer. Inte bara Butler utan även Sara Ahmed, som Svenaeus identifierar som en annan tongivande filosof inom queerteorin (Svenaeus 2019, s. 36), tar tydligt avstånd från en voluntaristisk förståelse av iscensättningen av kön och genus och lyfter i *Queer Phenomenology* fram att social konstruktion inte är en fråga om personliga val (Ahmed 2006, s. 79). Samtidigt som Butler avvisar en voluntaristisk förståelse av genus och identitet i termer av val, förnekar hon också idén att genus är något som skrivs in på en individ som om hon vore en *tabula rasa*, en tom duk på vilken genus skrivs på olika sätt beroende på social och kulturell kontext. Butler skriver:

... genus är inte något radikalt beslut eller projekt som reflekterar ett enbart individuellt val, men inte heller något som har påtvingats eller påklistrats individen utifrån, som poststrukturalistiska teorier om subjektets förskjutning skulle hävda. Kroppen har inte passivt fått en roll genom kulturella koder, som om den vore en livlös mottagare av helt förutbestämda kulturella relationer. Men inte heller existerar kroppsliga jag före de kulturella konventioner som essentiellt signifierar kroppar. (1988, s. 526, reds. övers.)

Butler tar alltså avstånd från en syn på genus i såväl voluntaristiska termer av personligt val som i termer av kulturella koder som skrivs in på en passiv kropp, men också från tanken att kroppsliga själv existerar före de kulturella konventioner genom vilka de får sin mening. Det är den senare tanken som kanske lätt kan leda till den typ av kritik Svenaeus uttrycker när han skriver att queerteorin ”vill förvandla kulturen till ett maskspel utan ansikten” (2019, s. 37) där det inte finns någon ”natur att falla tillbaka på” (2019, s. 14) eller ”något jag bakom de roller som jag väljer att iscensätta” (2019, s. 138). Det här är dock, vill jag mena, en invändning som missar performativitetens kraft och betydelse. Performativitetsbegreppet hos Butler involverar en mycket mer substan-

tiell kritik än bara en omvandling av kön till en social konstruktion, eller natur till kultur: ifrågasättandet av att kroppsliga själv existerar före kulturella konventioner är inte ett ifrågasättande av att kroppsliga själv alls existerar och inbegriper heller inte en förståelse av kulturella konventioner som ett yttre hölje eller utanverk (som kroppsliga själv då skulle reduceras till); istället innefattar performativitet i Butlers tidiga texter ett radikalt ifrågasättande av uppdelningen mellan ett naturligt kön och ett kulturellt genus och hur dessa begreppsliggörs i relation till varandra. Förvisso avvisar Butler en förståelse av kön i termer av en stabil och oföränderlig natur och sannolikt också, med Svenaeus ord, "det naturliga som ett gångbart begrepp" (2019, s. 37), men hon avvisar också en förståelse av genus som ett föränderligt kulturellt skal och hennes texter om performativitet gör inte gällande att hon skulle vilja "förvandla kulturen till ett maskspel utan ansikten" (2019, s. 37). En förståelse av verkligheten och kroppars materialitet i termer av performativitet gör dem inte mindre verkliga eller till "bara" sociala konstruktioner som lätt kan omkonstrueras. Samtidigt som Butler lyfter fram möjligheten av förändring genom att performativt upprepande habitueras på nya sätt, lägger hon också mycket stark betoning på upprepandets stabiliserande kraft i konstitutionen av könade subjekt och i naturaliseringen av könade kroppar.

Om Svenaeus verkligen hade skärskådat Butlers filosofi om performativitet, som han identifierar som central för den queerteori han kritiserar, hade han möjligen kunnat upptäcka inte bara att den är fjärran från enkla beskrivningar av identitet som ett självvalt rollspel utan också att den bär märkbara spår av den kroppsförankrade fenomenologiska filosofiska tradition han själv lutar sig mot i sin bok. Sitt fenomenologiska arv är något som Butler själv förhåller sig ambivalent till och lämnar relativt utforskat och det ägnas heller inte någon större uppmärksamhet i tolkningar och diskussioner av hennes arbete, även om det finns märkbara undantag (Coole 2007; Heinämaa 1997; Kruks 2001; Käll 2014; 2015a; 2015b; Lloyd 2007; Stoller 2010). I en tidig diskussion om könsidentitet i termer av performativitet, vänder sig dock Butler till fenomenologi och mer specifikt till den fenomenologiska teorin om akter som i hennes ord, "försöker förklara det vardagliga sätt på vilket sociala agenter *konstituerar* den sociala verkligheten genom språk, gester och alla slags symboliska sociala tecken" (1988, s. 519, reds. övers.) och som kan utgöra en "lämplig utgångspunkt" för en feministisk teori som söker förstå hur kroppar formas till olika kön/genus (1988, s. 525).

Om Svenaeus hade skärskådat Butlers filosofi och andra queerteoretiska texter hade han sannolikt också upptäckt att medan queerteoretiker måhända är misstänksamma mot och förhåller sig kritiska till det naturliga som begrepp – och av goda skäl givet hur hänvisningar till det naturliga, som Svenaeus också skriver (2019, s. 9, 16) ofta har fått och fortsatt får legitimera förbrytelser, förtryck och diskriminering – är de inte med nödvändighet kroppsmotståndare. Tvärtom är kroppen central i queerteoretiska diskussioner. Svenaeus tycks likställa den kritik av det naturliga han vänder sig mot i till exempel queerteori med ett förnekande av kroppens betydelse i subjektets konstitution och erfarenhet. Den här sammankopplingen hänger måhända samman med idén om kroppen som ett ”stycke natur” som Svenaeus för fram men lämnar outvecklad. Det förblir oklart i vilken bemärkelse Svenaeus menar att kroppen är ett ”stycke natur” och, mot bakgrund av den kroppsförankrade fenomenologiska filosofi Svenaeus tar avstamp i och menar kan fungera som ”utgångspunkt när vi begrundar vårt förhållande till naturen och kulturen” (2019, s. 167), är det inte alls orimligt att fråga sig om kroppen inte också i samma utsträckning är ett stycke kultur, där de två aspekterna är fundamentalt sammanvävda. Svenaeus tycks svara ja på den frågan när han i det sammanfattande kapitlet i boken skriver att kroppens röst inte bara är ”en röst från naturen” utan ”också vår livshistoria som talar i oss genom de erfarenheter som har sedimenterats i kroppen” (2019, s. 164), samtidigt som han tydligt karaktäriserar kroppen i termer av en natur som ”utgör utgångspunkten för all mänsklig kultur” (2019, s. 162). I min läsning är det oklart hur Svenaeus vill förstå kroppens natur och konstitution och han tenderar i sitt lovtal till kroppen, magkänslan och det naturliga som livets rättesnöre att upprätthålla en distinktion mellan natur och kultur i relation till kroppen, som ett fenomenologiskt begreppsliggörande av levd kroppslighet problematiserar och överbryggar.

Maurice Merleau-Ponty till exempel, som Svenaeus också hänvisar till, argumenterar genom hela sitt arbete mot en uppdelning mellan natur och kultur i mänsklig existens. Han insisterar på att mänsklig existens är både skapad och naturlig på samma gång och att dessa två aspekter är sammanvävda utan att en grundar den andra. Redan i *Phénoménologie de la perception* insisterar han på omöjligheten av ”att lägga en kulturellt eller intellektuellt fabricerad värld ovanpå ett första skikt av beteenden som man skulle kalla ’naturliga’” (1997, s. 166; 1945, s. 220–21). Uppdelningen mellan vad som är naturligt och kulturellt i mänskligt liv

är en abstraktion, grundad i den levda kroppen som en grundläggande struktur för meningskonstitution, och vad vi kallar natur och kultur etableras som särskilda sfärer genom naturaliseringsprocesser. "Allting är fabricerat och allting är naturligt hos människan" (1997, s. 166; 1945, s. 221), skriver Merleau-Ponty, och fortsätter i ett senare avsnitt: "[p]å samma sätt som naturen hittar till kärnan av mitt personliga liv och blir oupplösligt sammanvävt med det, sätter sig beteendemönster i den naturen och avlagras i den i form av kultur" (Merleau-Ponty 1945, s. 399, min övers.). Samtidigt som Merleau-Ponty inte åberopar någon underliggande natur som grundläggande för kroppsliga uttryck, är han lika nogga med att inte avfärda naturen till förmån för kulturen. Den levda kroppen är "en naturlig uttrycksförmåga" (1997, s. 135) men också ett ursprungligt kulturellt uttryck som utgör grund för alla andra kulturuttryck och -objekt (1945, s. 400). Kroppen är inte det ena eller det andra, inte först det ena och sedan det andra, den är både och på samma gång. I Merleau-Pontys beskrivning av den levda kroppen finns ingen statisk oföränderlig natur som förutsatt grund och alla försök att särskilja vad som är naturligt och kulturellt i människans existens är lika omöjligt som att skilja ut ingredienserna i en kaka efter att smeten är blandad och kakan är bakad (Käll 2007, s. 74).

Jag är helt enig med Svenaeus i att det inte finns "något annat liv än det med kroppen" (2019, s. 161) och att kroppen måste förstås som grundläggande i mänskligt liv; den utgör både det mest konkreta i livet samtidigt som den undflyr full kontroll och inte kan reduceras till ett objekt. Jag är också helt enig med honom om värdet i att systematiskt utreda och analysera ett begrepp om det naturliga, även om jag inte vill sträcka mig så långt som Svenaeus och säga att avsaknaden av ett sådant begrepp lämnar oss drivande "roderlösa på tillvarons hav" utan förmåga att orientera oss och fatta beslut i livets avgörande situationer (2019, s. 16). Efter att ha läst *Det naturliga: En kritik av queerteorin, transhumanismen och det digitala livet* saknar jag dock faktiskt en sådan systematisk utredning och analys då boken lämnar oställda och obesvarade frågor om hur vi ska förstå relationen mellan natur och kultur i kroppslig konstitution.

LITTERATUR

Ahmed, Sara. 2006. *Queer Phenomenology: Orientations, Objects, Others*. Durham och London: Duke University Press.

- Butler, Judith. 1988. "Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory." *Theatre Journal* 40, nr 4, s. 519–31.
- . 1990. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. London och New York: Routledge.
- . 1993. *Bodies that Matter: On the Discursive Limits of "Sex"*. London och New York: Routledge.
- Coole, Diana. 2007. *Merleau-Ponty and Modern Politics After Anti-Humanism*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Heinämaa, Sara. 1997. "What is a Woman? Butler and Beauvoir on the Foundations of the Sexual Difference". *Hypatia* 12, nr 1, s. 20–39.
- Kotz, Liz. 1992. "The Body You Want. Liz Kotz Interviews Judith Butler". *Artforum* 31, nr 3, s. 82–89.
- Kruks, Sonia. 2001. *Retrieving Experience*. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- Käll, Lisa Folkmarson. 2015a. "Performativity and Expression: The Case of David Cronenberg's *M. Butterfly*". I *Bodies, Boundaries and Vulnerabilities: Interrogating Social, Cultural and Political Aspects of Embodiment*, red. Lisa Folkmarson Käll. Dordrecht: Springer.
- . 2015b. "A Path Between Voluntarism and Determinism: Tracing Elements of Phenomenology in Judith Butler's Account of Performativity". *Lambda nordica* 20, nr 2–3, s. 23–48.
- . 2014. "Reflections on the Ambiguities of Being *Post*: Traces of Phenomenology in Judith Butler's 'Poststructuralist' Performativity". *Tidsskrift for Kønnsforskning* 38, nr 3–6, s. 332–38.
- Käll, Louisa. 2007. *Expressive Selfhood*. Avhandling Köpenhamns universitet.
- Lloyd, Moya. 2007. *Judith Butler: From Norms to Politics*. Cambridge: Polity Press.
- Merleau-Ponty, Maurice. 1945. *Phénoménologie de la perception*. Paris: Gallimard.
- . 1997. *Kroppens fenomenologi*, övers. William Fovet. Göteborg: Daidalos.
- Stoller, Silvia. 2010. "Expressivity and Performativity: Merleau-Ponty and Butler". *Continental Philosophy Review* 43, nr 1, s. 97–110.
- Svenaesus, Fredrik. 2019. *Det naturliga: En kritik av queerteorin, transhumanismen och det digitala livet*. Möklinta: Gidlunds.